

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

**Громадська
думка**

Інформаційно-
аналітичне
видання

№ 2(25)2015

Олександр ВИШНЯК

**ЩО ОБ'ЄДНУЄ
ТА ЩО РОЗ'ЄДНУЄ
УКРАЇНЦІВ:
результати опитувань
громадської думки**

Громадська думка

Інформаційно-аналітичне видання «Громадська думка» – це відображення новітніх тенденцій у громадській думці населення України, інформування широкого загалу про динаміку настроїв українського народу щодо злободенних проблем становлення демократії і державності, коментарі експертів з актуальних питань та рекомендації щодо покращення ситуації у різних сферах суспільного життя. Це один із проектів Фонду «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва» – одного з провідних аналітичних центрів України, який концентрує свою діяльність на сприянні розвитку демократії, ринкової економіки й інтеграції України в європейський та євроатлантичний простір.

Що таке громадська думка?

Громадська думка становить собою сукупність настроїв, оцінок, суджень поглядів та думок у суспільстві. Дослідження громадської думки означає вивчення поглядів населення на конкретні проблеми і питання політичного, економічного та соціального життя.

Це оцінка, яку дає населення перебігу подій та політикам, а також джерело інформації про проблеми і пріоритети населення. Громадська думка – це індикатор рівня задоволеності населення владою та ситуацією в суспільстві загалом. Постійний моніторинг громадської думки і широке оприлюднення результатів сприяють розумінню раціональних та емоційних елементів і факторів, які визначають характер соціальної взаємодії членів суспільства.

Олександр ВИШНЯК,,

завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України, керівник соціологічної служби «Ukrainian Sociology Service»

В соціологічних дослідженнях регіонів України можна виокремити два підходи до дослідження чинників, що об'єднують та роз'єднують регіони країни. Перший із них ґрунтується на порівняльному аналізі рівня регіональної диференціації регіонів за чисельними соціологічними показниками соціального стану та поведінки громадян, їх оцінок економічних, соціальних, політичних, геополітичних, соціокультурних явищ та процесів. Цей підхід дає змогу виявити близькість регіонів за одними показниками та відмінність – за іншими. Але навіть диференціація регіонів за певними показниками не обов'язково призводить до їх роз'єднання.

Інший підхід ґрунтується на вивченні самооцінок громадян різних чинників, які об'єднують чи роз'єднують регіони країни. Але при цьому підході ми маємо справу з суб'єктивними оцінками, які, на жаль, не завжди відповідають реальності. А тому треба поєднувати обидва підходи на основі різних соціологічних досліджень.

Що об'єднує та що роз'єднує українців: результати опитувань громадської думки

Політична та соціокультурна диференціація регіонів: історичний екскурс

Чим відрізняються регіони України і в чому вони дуже близькі?

Чисельні соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України в 1994–2008 роках за більш як 100 соціологічними показниками дали змогу виявити регіональну диференціацію оцінок громадян щодо економічних, соціальних, політичних і мовно-етнічних процесів в Україні та їхню динаміку.

Отримані результати дали підстави стверджувати, що попри суттєві розбіжності в історичній долі регіонів, істотних відмінностей між регіонами за більшістю показників економічних реформ, соціологічного самопочуття та ставлення до соціальних інститутів, а також неперсоналізованих політичних орієнтацій не спостерігається. Різниця в оцінках громадян усіх регіонів України не перевищує 20%, а за частиною показників і 10%. Це свідчить про те, що соціально-економічні та загальнополітичні чинники не можуть призводити до суттєвої політичної диференціації регіонів України.

Водночас національні опитування показали, що у двох сферах – мовно-культурній (мова спілкування в сім'ях, ставлення громадян до статусу російської мови) та геополітичних орієнтаціях (ставлення громадян до геополітичного вибору України, союзу з Росією та Білоруссю, вступу до НАТО) – розбіжності між регіонами України дуже значні. І вони за роки незалежності України не тільки не зменшувались, а навіть збільшувались. За даними досліджень 1994–2008 років навіть у спілкуваннях у сім'ях (а в громадських місцях ще більше) в Західній Україні переважно українською розмовляли на 82–85% більше жителів, ніж на Донбасі, а на Донбасі російською – на 75% більше, ніж у Західній Україні.

Практично протилежним (різниця між Західною Україною і Донбасом була 70%) було і ставлення громадян до російської мови як другої державної. Дуже значною (на 60% між названими регіонами) була різниця у ставленні громадян до союзу України з Росією і Білоруссю. Саме мовні практики громадян різних регіонів та весь комплекс проблем відносин з Росією (включаючи проблему членства в НАТО) і зумовлює політичну диференціацію регіонів України. Але різноманітні відмінності громадян не обов'язково роз'єднують їх, особливо якщо ці відмінності не усвідомлюються і не протиставляються.

Оцінки громадян України щодо факторів об'єднання та роз'єднання країни

Оцінки громадян щодо факторів, які об'єднують та роз'єднують громадян різних регіонів України, не зовсім збігаються з факторами, які диференціюють (відрізняють) громадян різних регіонів.

Національне опитування, проведене фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у 2011 році, показало, що вирішальними факторами об'єднання (див. табл. 1) громадян різних регіонів – є економічні зв'язки та спільна історія, дещо меншою мірою – закони країни, культура та рівень життя. Головними ж чинниками, що роз'єднують, громадяни назвали політичні ідеології та політичні еліти, а також мову та геополітичний вибір громадян. Тобто, економічні чинники та рівень життя досить мало відрізняються в регіонах країни, а мова і геополітичний вибір – досить відчутно. Тому, зрозуміло, що перші вважаються чинниками об'єднання громадян, а другі – роз'єднання. Однак при цьому громадяни розглядають різну історію та культурні відмінності як чинник єднання, а не роз'єднання. І, навпаки, політичні ідеології та еліти, що дуже схожі в більшості регіонів України (окрім, можливо, Західної України), розглядаються як головні чинники роз'єднання. Можливо, тому, що громадяни України частково усвідомлюють роль політичних еліт (з їхніми псевдоідеологізованими гаслами), які паразитують на реальних відмінностях регіонів у своїх корисливих цілях.

Таблиця 1. Оцінки громадян України щодо чинників, які об'єднують та роз'єднують громадян різних регіонів країни, у %*

Чинники	Що, на Вашу думку, в сучасних умовах об'єднує громадян різних регіонів України?	Що, на Вашу думку, роз'єднує громадян різних регіонів України?
1. Економічні зв'язки	33,8	5,5
2. Історія	33,7	4,8
3. Закони країни	25,8	6,7
4. Культура	24,3	4,3
5. Рівень життя	20,7	18,9
6. Традиції	15,3	4,6
7. Етнічна спільність	13,4	3,2
8. Релігія	11,6	7,8
9. Зовнішньополітичний вибір України	4,3	18,8
10. Мова	10,8	24,0
11. Політична еліта	2,1	34,3
12. Політичні ідеології	1,9	39,0
13. Нічого не об'єднує / роз'єднує	4,8	9,3
14. Не визначились	7,1	6,7

* Результати загальнонаціонального опитування громадян, проведеного 6–16 лютого 2011 року фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» (N=2003)

Соціокультурні відмінності регіонів сучасної України

Слід було очікувати, що різне сприйняття подій на Майдані 2013–2014 років, агресія Росії в Криму та на Донбасі тільки посилять соціокультурне та політичне протистояння різних регіонів України. Але цього не сталося. Хоча соціокультурні відмінності регіонів (мова спілкування в сім'ях та громадських місцях, ставлення до статусу російської (але не до української) мови, культурні ідентичності) нікуди не поділися. Адже мовні практики та культурні преференції громадян формуються протягом багатьох десятиліть, а то й століть.

Як показують результати масштабного регіонального дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у грудні 2014 – січні 2015 року (в кожному з 11 регіонів України опитано не менше 400 респондентів) (див. табл. 2) і нині на Галичині та Волині в сімейному спілкуванні домінує українська мова (96–99% громадян цього регіону розмовляють винятково чи переважно українською, а російською 1–4%). Переважає українська мова і на Закарпатті, Буковині, Поділлі, Поліссі, Центрі України (в цих регіонах 67–88% громадян розмовляють винятково чи переважно українською), але в цих регіонах поширеною є і російсько-українська двомовність (особливо в Центрі та областях Полісся).

Таблиця 2. Мова спілкування в сім'ях громадян різних регіонів України, у %*

Регіони України	Якою мовою спілкуються в сім'ї?						
	Винятково українською (1)	Переважно українською але зрідка і російською (2)	Загалом українською (1+2)	Винятково російською (3)	Переважно російською але зрідка і українською (4)	Загалом російською (3+4)	Іншою мовою (5)
1. Галичина (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська)	93,2	5,8	99,0	0,0	1,0	1,0	0,0
2. Волинь (Волинська, Рівненська)	66,2	29,5	95,7	0,5	3,7	4,0	0,0
3. Поділля (Вінницька, Хмельницька)	39,5	48,4	87,9	1,8	10,1	11,9	0,3
4. Порубіжжя–Центр (Черкаська, Полтавська, Кіровоградська)	36,9	40,5	77,1	3,3	19,3	22,6	0,0
5. Південний захід (Закарпатська, Чернівецька)	56,9	20,0	76,9	2,2	8,7	10,9	12,2
6. Полісся (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська)	31,5	35,0	66,5	5,1	28,4	33,5	0,0
7. Нижнє Подніпров'я (Дніпропетровська, Запорізька)	9,0	38,1	47,1	14,5	38,3	52,8	0,0
8. м. Київ	17,5	18,0	35,5	12,0	52,5	64,5	0,0
9. Причорномор'я (Миколаївська, Одеська, Херсонська)	4,1	30,9	35,0	24,6	40,5	65,1	0,0
10. Слобожанщина (Харківська)	0,5	28,0	25,5	32,0	39,5	71,5	0,0
11. Донбас (Донецька)	0,3	3,5	3,8	60,8	35,0	95,8	0,5
Україна загалом (зважений масив)	29,4	25,7	55,1	17,4	26,7	44,1	0,7

* Результати міжрегіонального соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» на замовлення Міжнародного Центру перспективних досліджень 25 грудня 2014–15 січня 2015 року. Всього опитано 4413 респондентів. Опитування в анексованих Росією Криму та м. Севастополі не проводилося.

Зовсім інша ситуація спостерігається в регіонах Нижнього Подніпров'я, столиці (м. Києві), областях Причорномор'я та Слобожанщині, де переважає російська мова (в основному в формі російсько-української двомовності). У цих регіонах 53–71% жителів спілкуються переважно російською мовою, але 26–47% переважно чи винятково – українською. Переважає не винятково російська мова спілкування (адже тільки 12–32% розмовляє винятково російською), а російсько-українська чи українсько-російська двомовність.

І, нарешті, на Донбасі цілковито домінує російська мова (адже 96% мешканців у сім'ях розмовляють російською, при цьому 61% – винятково російською).

Таблиця 3. Рівень ідентифікації громадян різних регіонів з типами культур, у %*

Регіони України	До якої культури Ви належите?							
	Винятково української (1)	Європейської (2)	Світової (3)	Разом: української, європейської, світової (1+2+3)	Слов'янської (4)	Радянської (5)	«Русському міру» (6)	Разом до слов'янської, радянської, «русському міру» (4+5+6)
1. Галичина (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська)	45,5	29,7	1,7	76,7	18,5	3,5	0,3	22,3
2. Волинь (Волинська, Рівненська)	40,5	21,5	3,3	65,1	22,0	8,5	0,7	31,2
3. Поділля (Вінницька, Хмельницька)	44,1	13,6	3,3	61,0	21,7	11,6	2,0	36,3
4. Порубіжжя–Центр (Черкаська, Полтавська, Кіровоградська)	32,8	23,5	5,2	61,5	18,5	6,5	0,0	25,0
5. Південний Захід (Закарпатська, Чернівецька)	27,9	24,0	5,6	58,5	18,1	8,6	3,8	29,9
6. Полісся (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська)	12,3	35,1	7,3	54,7	26,0	8,4	0,5	31,3
7. Нижнє Подніпров'я (Дніпропетровська, Запорізька)	16,2	20,7	10,2	47,1	38,2	5,0	0,2	43,4
8. м. Київ	16,8	15,5	5,3	37,6	32,3	16,8	4,8	53,9
9. Причорномор'я (Миколаївська, Одеська, Херсонська)	14,3	14,6	2,5	31,4	31,2	16,6	5,3	53,1
10. Слобожанщина (Харківська)	13,1	9,8	6,8	29,7	29,7	25,7	5,3	60,7
11. Донбас (Донецька)	1,5	11,8	2,5	15,8	41,9	20,1	18,8	90,8
Україна загалом (зважений масив)	22,9	19,6	4,4	46,9	27,6	12,2	4,9	44,7

* Результати міжрегіонального соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» на замовлення Міжнародного Центру перспективних досліджень 25 грудня 2014–15 січня 2015 року. Всього опитано 4413 респондентів. Опитування в анексованих Росією Криму та м. Севастополі не проводилось.

Отже, мовна диференціація регіонів України – величезна. Майже аналогічно відрізняється і культурна ідентифікація громадян. Адже (див. табл. 3) на Галичині та Волині 65–77% громадян ідентифікують себе з належністю до винятково української чи європейської та світової культури. На Поділлі, в Центрі, Поліссі, м. Києві, Буковині та Закарпатті, таких виявилось 47–62%, тоді як в Нижньому Подніпров'ї, Слобожанщині та Причорномор'ї тільки 30–38%, а на Донбасі – 16%. Протилежна ситуація з ідентифікацією громадян зі слов'янською, «радянською» та культурою

«русского міра». З такими культурами ідентифікують себе абсолютна більшість мешканців Донбасу (91%), більшість громадян (54–61%) Нижнього Подніпров'я, Причорномор'я та Слобожанщини, однак меншість в інших регіонах України (22–43%), включаючи Галичину та Волинь.

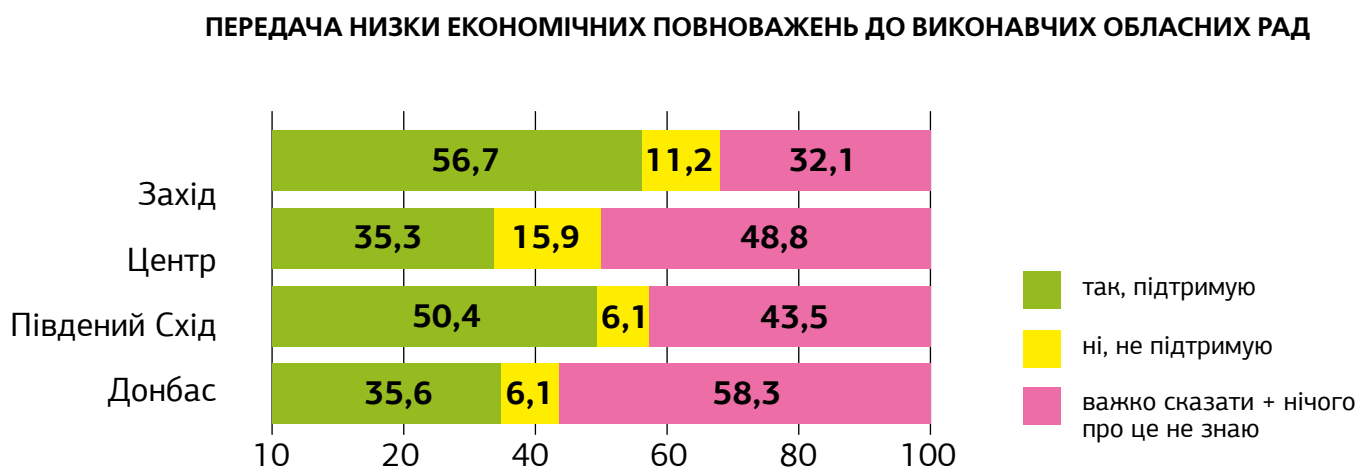
Таким чином, за нинішніх умов регіони України, як і раніше, дуже відрізняються за своїми мовно-культурними практиками та ідентичністю. Але це не перешкоджає політичній консолідації громадян. І не тільки в питаннях Криму, а й у питаннях державно-територіального устрою та конституційних змін в Україні.

Політичне об'єднання регіонів України в сучасних умовах

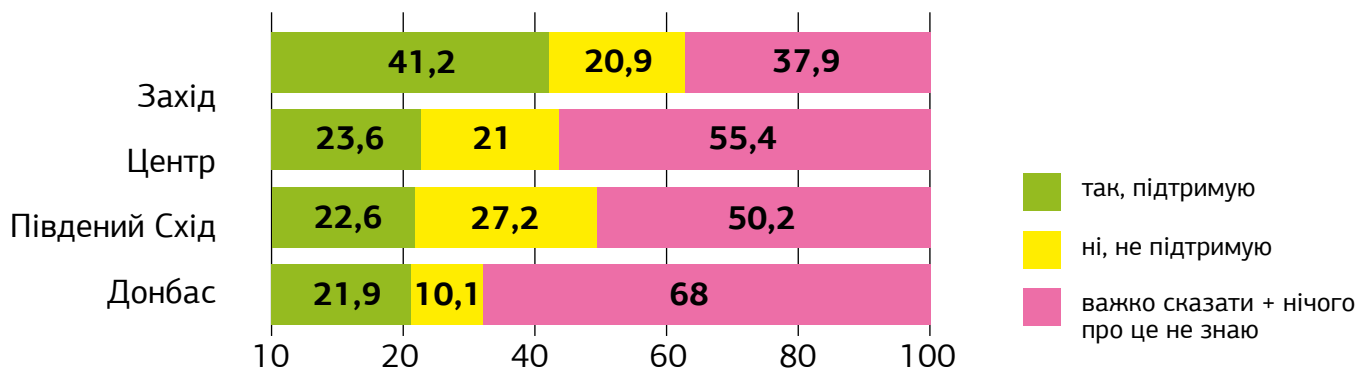
Попри дуже значні мовно-культурні відмінності між регіонами України нині відбувається суттєвий процес зниження розбіжностей у політичних питаннях. І ніякого розколу навіть у питаннях конституційної реформи та державно-територіального устрою між регіонами не спостерігається (див. діаграму 1).

Особливо це стосується ставлення громадян до розширення економічних повноважень регіонів. Як показали результати національного опитування фірми «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у вересні 2015 року, розширення економічних повноважень підтримувала переважна більшість визначених щодо цього питання громадян усіх регіонів. Звичайно, в Західній Україні та на Південному Сході таких виявилось на 15–20% більше, ніж у Центральній Україні та на Донбасі. Однак частка противників розширення повноважень регіонів України при конституційній реформі не перевищувала 16% у жодному з регіонів. Єдина суттєва відмінність між Західною Україною і Донбасом у цьому питанні виявилась щодо частки тих, хто нічого не знає чи не може визначитись щодо цих конституційних змін. На Донбасі таких виявилось майже вдвічі більше, ніж у Західній Україні, що свідчить про низький рівень інформування громадян щодо конституційних змін в зоні АТО (Донбас).

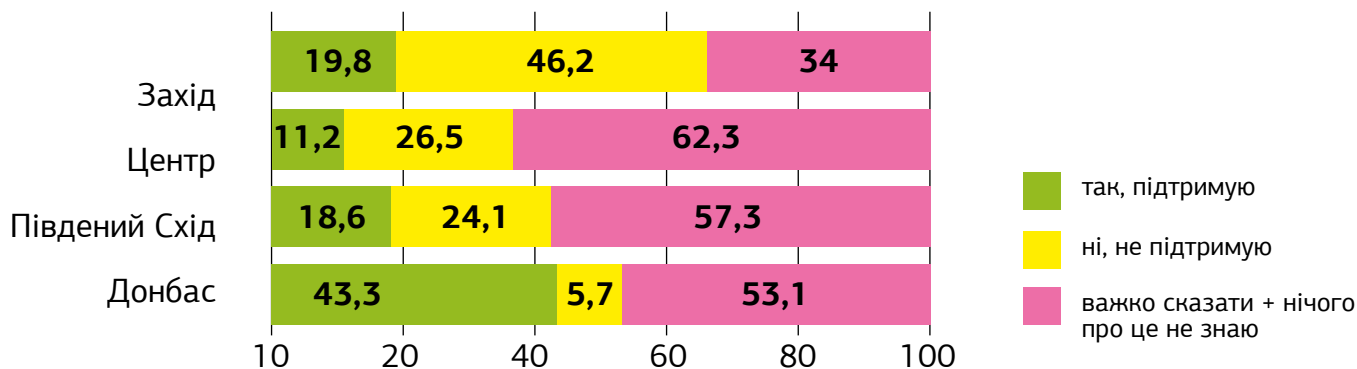
Діаграма 1. Ставлення громадян України до конституційних змін у частині децентралізації та особливостей місцевого самоврядування окремих районів Донбасу, у %*

ПРИЗНАЧЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНОЮ ВЛАДОЮ ПРЕФЕКТІВ, ЯКІ КОНТРОЛЮВАТИМУТЬ ДІЇ МІСЦЕВОЇ ВЛАДИ

ВИЗНАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ОКРЕМИХ РЕГІОНАХ ДОНБАСУ, ЩО МАЮТЬ РЕГУЛЮВАТИСЬ ОКРЕМИМ ЗАКОНОМ

* Результати загальнонаціонального опитування, проведеного фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у вересні 2015 року. Всього опитано 4006 респондентів у м. Києві та всіх областях України, окрім анексованого Криму та окупованих територій Донбасу.

Регіони: 1) **Захід** (Волинська, Івано-Франківська, Львівська, Закарпатська, Рівненська, Тернопільська та Чернівецька області);

2) **Центр** (Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області та м. Київ);

3) **Південний Схід** (Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області);

4) **Донбас** (Донецька, Луганська області).

Ще менш поінформованими і визначеними виявились громадяни всіх регіонів щодо права центральних органів призначати префектів, які б контролювали місцеві органи влади, що пропонується в змінах до Конституції України.

Адже переважна більшість громадян усіх регіонів України не визначилась чи взагалі нічого не знає про можливість запровадження такої зміни до Конституції України. А серед тих, хто визначився у всіх регіонах України, окрім Західної України, частка тих, хто підтримують цю зміну практично ідентична.

Дещо більші розбіжності спостерігаються у ставленні громадян щодо запровадження особливостей місцевого самоврядування в окремих регіонах Донбасу в змінах до Конституції України. Ці пропозиції не сприймає більшість громадян Західної України (46%), а сприймає меншість (20%), тоді як на Донбасі 43% підтримують такі зміни і тільки 6% – ні. Але у всіх регіонах при цьому дуже велика частка непоінформованих та невизначених щодо цих конституційних змін. А тому особливого протистояння між прихильниками та супротивниками в регіональному вимірі не спостерігається. Щодо особливої позиції жителів Донбасу, то вона цілком зрозуміла.

міла – ці зміни стосуються саме їхнього регіону і надання йому особливих повноважень в плані місцевого самоврядування.

Ще більш особливе ставлення громадян Донбасу виявляється в питанні державно-територіального устрою та статусу свого регіону в українській державі (див. табл. 4).

Адже на запитання щодо того, який статус має бути у регіону, в якому проживають громадяни України, абсолютна більшість респондентів усіх регіонів України підтримала варіанти унітарного устрою (у складі унітарної України з нинішніми повноваженнями регіону чи у складі унітарної України з розширеними повноваженнями регіону). Таких громадян виявилось від 96,5% на Галичині до 68,7% – на Слобожанщині. І тільки на Донбасі (а це опитування проводилось як на окупованих, так і на звільнених територіях) прихильники унітарної України становили 29,4%.

Ідею федералізації України («Регіон, в якому я проживаю, має бути у складі федеративної України у статусі автономного округу») у всіх регіонах України підтримують дуже мало громадян (від 0,3% в Галичині до 16% – на Закарпатті, Буковині та Слобожанщині). І тільки на Донбасі «федералісти» становлять 30% жителів.

Таблиця 4. Ставлення громадян різних регіонів України до державно-територіального устрою, у %*

Регіони України	Регіон, в якому я проживаю, має бути...						
	У складі унітарної України з нинішніми повноваженнями (1)	У складі унітарної України з розширеними повноваженнями (2)	Загалом у складі унітарної України (1+2)	У складі федеративної України у статусі автономного округу	Вийти зі складу України та стати незалежним	Вийти зі складу України та приєднатись до іншої держави	Не визначились
1. Галичина (Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська)	70,5	26,0	96,5	0,3	0,5	0,0	2,8
2. Волинь (Волинська, Рівненська)	44,0	48,2	92,2	1,5	1,5	0,0	4,8
3. Поділля (Вінницька, Хмельницька)	43,9	47,4	91,3	1,0	1,5	0,3	6,0
4. Полісся (Київська, Житомирська, Чернігівська, Сумська)	39,8	36,0	75,8	4,2	3,5	1,5	15,1
5. Порубіжжя-Центр (Черкаська, Полтавська, Кіровоградська)	35,3	47,9	82,2	3,0	0,5	0,0	13,3
6. м. Київ	38,2	44,3	82,5	5,3	1,0	0,3	10,9
7. Південний захід (Закарпатська, Чернівецька)	19,3	61,5	80,8	16,0	0,7	0,0	1,5
8. Нижнє Подніпров'я (Дніпропетровська, Запорізька)	24,8	60,2	85,0	7,8	0,8	1,0	5,5
9. Причорномор'я (Миколаївська, Одеська, Херсонська)	21,6	60,0	81,6	6,8	2,0	0,8	8,8
10. Слобожанщина (Харківська)	15,8	42,9	68,7	16,9	1,5	1,0	11,9
11. Донбас (Донецька)	2,5	26,9	29,4	30,4	19,8	14,8	5,5
Україна загалом (зважений масив)	32,1	43,7	75,8	9,3	4,2	2,7	8,0

* Результати міжрегіонального соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» на замовлення Міжнародного Центру перспективних досліджень 25 грудня 2014–15 січня 2015 року. Всього опитано 4413 респондентів. Опитування в анексованих Росією Криму та м. Севастополі не проводилось.

Щодо сепаратистських ідей, то вони не характерні для жодного з регіонів України (їх підтримують від 0,5% на Галичині та в Центрі до 4% – на Поліссі). І тільки на Донбасі прихильники виходу зі складу України (як незалежної держави чи приєднання до іншої держави (читай – Росії) становлять третину жителів (34,6%).

Таким чином, навіть у питаннях державно-територіального устрою України спостерігається консолідація громадянської думки громадян усіх регіонів навколо ідей унітарного устрою та розширення повноважень регіонів країни. Єдиним проблемним регіоном залишається Донбас, значна частина якого є окупована бандформуваннями та Росією, де дуже важко виявити громадську думку в умовах бойових дій та де громадська думка є дуже неоднозначною. Але проблема статусу Донбасу потребує окремого дослідження.

Фонд
Демократичні ініціативи
імені Ілька Кучеріва

Інформаційно-аналітичне видання

«Громадська думка»

Тема: «Що об'єднує та що роз'єднує українців:
результати опитувань громадської думки»

Видання здійснено в рамках проекту «Громадський соціологічний Консорціум» за фінансової підтримки Європейського Союзу, програми Matra Посольства Королівства Нідерландів, Міжнародного Фонду «Відродження», а також у рамках проекту «Стимулювання діалогу щодо транзитних процесів» за фінансування Національного фонду підтримки демократії США.

Автор: Олександр ВИШНЯК,
завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України,
керівник соціологічної служби «Ukrainian Sociology Service»

Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва

Для листів:

а/с В-271, м. Київ, 01001, Україна.

Телефон: (380 44) 581-3317

E-mail: dif@dif.org.ua

<http://www.dif.org.ua>

При передруку або частковому використанні матеріалів посилання на Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва» обов'язкове.

© Благодійний фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, 2015

Поліграфічні послуги: ФОП І. П. Артюшенко

Адреса друкарні:

Україна, м. Київ, вул. Виборзька, 84

+380 44 227 78 17; +380 50 358 80 88

Формат 84x104/16. Тираж 100 примірників.